

ЛІКАР. УЧЕНИЙ. УЧИТЕЛЬ

Спробую розповісти про свого прекрасного вчителя — Олексія Сидоровича Коломійченка, який володів гострим розумом, умінням бачити головне, постійно прагнув до наукового пошуку, спрямованого на полегшення страждань хворого, до звеличення своєї улюбленої отоларингології.

Німецький художник Альбрехт Дюрер, що залишив помітний слід в історії точних наук, радив молодому художнику: «Перед тобою різноманітні науки, обери собі одну, яка може бути тобі корисною, вивчи її, не шкодуй праці, поки не досягнеш того, що вона буде давати тобі радість...»

О. С. Коломійченко обрав отоларингологію та присвятив їй усе життя. Він не лише сам багато зробив для своєї спеціальності, а й захопив нею численних своїх учнів — і ця наука давала радість багатьом його учням, як дає її досі його послідовникам.

Народився Олексій Сидорович Коломійченко 30 березня 1898 року в місті Шпола Київської області у великій селянській сім'ї.

У 1919 році О.С.Коломійченко поступив на юридичний факультет

Київського університету. Лекції не захопили його, і вже через місяць він перейшов на медичний факультет, з якого згодом утворився Київський медичний інститут (зараз — імені академіка О.О.Богомольця).

На медичному факультеті в той час працювала плеяда відомих учених педагогів. Коломійченко часто згадував анатома Старкова — блискучого лектора і вченого; молодого тоді ще асистента М.С.Спірова — високоосвіченого, напрочуд скромного ученого, який вирізнявся доброзичливістю, готовністю безкорисливо допомогти студентам, широкою і різнобічною ерудицією, відданістю науці. А також хірургів — М.М.Волковича, О.П.Кримова, терапевтів — Ф.Г.Яновського, М.М.Губергріца, М.Д.Стражеска, В.М.Іванова, патологіолога М. М. Сиротиніна...

Значну роль у формуванні Коломійченка як ученого зіграв Микола Маркіянович Волкович, що створив школу не лише хірургів загального профілю, а й окремих галузей хірургії. Це його учні М.Я.Харшак та О.С.Коломійченко стояли біля витоків становлення хірургічної оториноларингології.

На своєму 75-річному ювілеї Олексій Сидорович говорив: «Найбільший вплив на мене справив Микола Маркіянович Волкович — основоположник оториноларингології в Україні. Хірургічна клініка Волковича прищепила мені любов до хірургії, стала школою і хірургічної майстерності, і її недосяжних для мене висот. Його клініка стала й школою людяності, якою була перейнята робота в операційній, перев'язочній, на обходах, лекціях та практичних заняттях».

Багато часу проводив студент Коломійченко на кафедрі оториноларингології, якою керував професор О.М.Пучківський. Він побачив у юнакові потяг до знань, задатки хірургічної майстерності.

Перед самим закінченням інституту з Олексієм Сидоровичем трапилася біда. Працюючи провідником на Південно-Західній залізниці, він застудився, і в нього знизився слух. Це було трагедією — адже він лише починав свою лікарську діяльність. Консультації у відомих спеціалістів та лікування не допомогли. Слух не поліпшувався, хоча залишався достатнім для продовження навчання. Ця обставина значною мірою вплинула на те, що Коломійченко вирішив обрати своєю спеціальністю оториноларингологію й присвятити життя боротьбі з глухотою.

Лікарська діяльність Коломійченка почалася 1924 року в Ізяславській дільничній лікарні Шепетівського округу, де він працював лікарем-стажистом.

Потім Олексія Сидоровича відрядили на курси вдосконалення лікарів у Київ. Завідував кафедрою в той час С.О.Ставракі — талановитий хірург-отоларинголог, автор багатьох науко-

вих праць, постійний співробітник та діяльний учасник *Журнала ушних, носових и горловых болезней*. Він і звернув увагу на виняткову працездатність молодого фахівця, його допитливість, хірургічну майстерність, здібності до дослідницької роботи, і згодом запросив його в клініку вуха, горла, носа Київського інституту вдосконалення лікарів на посаду асистента. Під керівництвом Ставракі Коломійченко вдосконалював знання в галузі практичної оториноларингології і одночасно викладав на курсах.

Працював молодшим асистентом, старшим приват-доцентом, а з 1936 року — доцентом клініки. Перейнявши досвід своїх учителів, Олексій Сидорович виявився талановитим хірургом, оперував упевнено й красиво. Усі ці роки він активно займався також науковою працею.

З 1936 року Коломійченко — завідувачий великого дитячого оториноларингологічного відділення, яке він організував уперше в Україні в районній лікарні імені М.І.Калініна в Києві. На цій базі його самостійна педагогічна діяльність почалася з читання лікарям — курсантам Київського інституту вдосконалення лікарів — лекцій з отоларингологічних захворювань дитячого віку. Клініка стала центром розвитку нового на той час напряму оториноларингології — дитячої хірургії вуха, горла, носа.

У 1937–1940 роках Олексій Сидорович детально розробляє актуальні на той час питання лікування немовлят із захворюваннями вуха при токсичних диспепсіях. Ця патологія тоді часто призводила до смерті. Коломійченко запропонував і впровадив у практику антро- і тимпанопункцію, які виявилися дуже ефективними, сприяли зниженню смертності.

Олексій Сидорович уперше в Києві й на Україні застосував видалення сторонніх тіл з гортані, трахеї та бронхів без трахеотомії і широко запровадив у практику метод прямої ларингоскопії у дітей. Він також уперше застосував нові на той час препарати — сульфідин та сульфазол — при лікуванні дітей з отоантритами.

До 1936 року вчений опублікував 14 статей з оториноларингології, і за сукупністю праць йому було присвоєно ступінь кандидата медичних наук (без захисту дисертації). У 1938 році після прочитання пробної лекції на тему «Радикальна трепанація та її ускладнення» Олексій Сидорович отримав звання професора.

Коло наукових інтересів О.С.Коломійченка весь час розширювалося: травми вуха, горла, носа, внутрішньочерепні ускладнення хронічних

гнійних запалень середнього вуха, абсцеси мозку, менінгіти, синус-тромбози, лабіринтити, склерома верхніх дихальних шляхів тощо. Особливу увагу приділяв він лікуванню хворих з абсцесами мозку — надзвичайно важким ускладненням гнійних запалень середнього вуха, що стало основою для оформлення його багатого клінічного досвіду і численних спостережень у вигляді докторської дисертації «Отогенні абсцеси мозку (анатомічні та клінічні спостереження)». Епіграфом до цієї праці Олексій Сидорович узяв вислів: «Нехай хірург розумом і оком діє раніше, ніж озброєною рукою». Дисертацію він успішно захистив 17 грудня 1940 року, затвердження вченому ступені доктора медичних наук отримав 17 травня 1941 року, перед самою війною.

Дуже скоро в керовану Коломійченком клініку почали прибувати поранені з важкими травмами. Він усе робив, щоб урятувати їхнє життя. У складних умовах, коли поранені прибували безперервно, особливо під час героїчної оборони Києва, Олексій Сидорович розробляв нові види операцій, адже нові типи зброї викликали особливо тяжкі, комбіновані травми, зокрема голови і шиї. Нерідко йому доводилося оперувати цілу добу. Він не міг залишити хворих, потік яких не припинявся до останнього дня оборони Києва. Потрібно було евакуюватися. Коли за Коломійченком прислали машину, по шосе до Києва вже рухались фашистські танки. Машина встигла доїхати лише до Дарниці. Далі дорога виявилася відрізаною, і Олексію Сидоровичу довелося повернутись додому.

В тимчасово окупованому Києві Коломійченко працював у отоларин-

гологічних закладах, здебільшого на території лікарні імені М. І. Калініна. Вірний син Вітчизни, він брав активну участь у наданні допомоги партизанам і учасникам київського підпілля. Ризикуючи життям, Олексій Сидорович рятував юнаків та дівчат від вигнання в Німеччину, поміщав їх у клініку під виглядом тяжкохворих, видавав фальшиві довідки. Був нагороджений медалями «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «За бойові заслуги», «За оборону Києва», а також — медаллю «Партизанові Вітчизняної війни» I ступеня.

Після визволення Києва Коломійченко завідує кафедрою отоларингології стоматологічного факультету Київського медичного інституту, згодом його обирають завідуючим кафедрою такого ж профілю Київського інституту вдосконалення лікарів.

Був він чудовим педагогом, вважав, що лікарі мають вивчати не тільки оториноларингологію, а й інші галузі медицини, обов'язково читати іноземну фахову літературу. Вважав, що для підготовки лікарів недостатньо лише слухання лекцій і проведення практичних занять. З метою удосконалення роботи лікарів він з невеликою бригадою співробітників виїжджав у обласні та районні центри, де працювали колишні курсанти. Обхід хворих, аналіз роботи відділення, хірургічні операції, під час яких асистував професор або його співробітники, — такими були уроки професорів.

Великою школою для фахівців були його лекції. Залучення останніх досягнень з оториноларингології, демонстрація «тематичних хворих»... Школу блискучого клінічного мислення демонстрували розбори хво-

рих. Пропустити такий розбір вважалося великою втратою, тому аудиторія завжди була переповнена.

Дуже чутливо ставився Олексій Сидорович до всього нового, прогресивного, наполегливо впроваджував його в роботу клініки, в педагогічний процес. У клініці систематично проводилися науково-практичні конференції.

Олексій Сидорович піклувався про молодь, прагнув, щоб вона продовжувала справу, розпочату старшим поколінням. Разом з численними учнями Олексій Сидорович вирішив ряд важливих проблем сучасної отоларингології. Під безпосереднім керівництвом і за його участю було підготовлено до захисту 22 докторські та 39 кандидатських дисертацій. Деякі з них завершені й рекомендовані до захисту вже після смерті вченого.

Наукова, педагогічна та громадська робота були для Олексія Сидоровича джерелом радості й задоволення впродовж усього життя. Не уявляв собі відпочинку без творчої діяльності. І під час відпустки, й у вихідні дні працював над рукописами дисертацій своїх учнів, над монографіями, статтями. З повним правом він міг би повторити висловлювання І.П.Павлова: «Спасибі науці! Вона не лише наповнює життя інтересом і радістю, а й дає опору і почуття власної гідності».

Майстерність Коломійченка в операціях у галузі отоларингології була незрівнянною. До речі, він володів усіма видами операцій на цих органах, нерідко розширював зону втручань, втручаючись у щелепнолицеву й офтальмологічну ділянки (уропластика, операція Веста, енуклеація очного яблука при онкологічних захворюваннях тощо).

Олексій Сидорович був блискучим хірургом. Його учениця професор О.А.Євдощенко згадує, що він «оперував дуже «анатомічно й красиво». Присутнім навіть здавалося, що здійснення найскладнішої операції просте й доступне кожному, хто забажає її повторити. Але насправді така чіткість і простота дій хірурга ґрунтувались на глибокому знанні анатомії, топографії, характеру патологічного процесу. До речі, професор розраховував на те, що під час операції асистент мислить синхронно з ним, тому повинен передбачати дії хірурга.

Здається, нема розділу оториноларингології, до якого Коломійченко не зробив би вагомого внеску. Наприклад, протягом усього життя він займався злякисними новоутвореннями верхніх дихальних шляхів. Хірург запропонував, розробив і впровадив у клінічну практику метод накладання кисетного шва на глотково-стравохідне сполучення при ларингектомії. Це дає змогу герметично закрити ранову поверхню й уберегти її від потрапляння слини ще до відсікання гортані. Спосіб цей відіграє вирішальну роль у первинному загоюванні гортані.

Коломійченко значно спростив операцію повного видалення гортані, зробив її доступною широкому колу лікарів. До речі, розроблена ним методика накладання кисетного шва застосовується й за кордоном.

У клініці широко вивчалось метастазування ракових пухлин гортані в регіонарні лімфатичні вузли шиї. О.С.Коломійченко запропонував оригінальний метод «роздягання» спільної сонної артерії при видаленні регіонарних метастазів у ділянці шиї, спаяних з адвентицієм магістральних судин.

Особливо великі заслуги Коломійченка в галузі розробки нових операцій при отосклерозі, що поліпшують слух. З 50-х років Олексія Сидоровича не полишала думка про хірургічне лікування хворих на отосклероз — консервативні методи не давали бажаних результатів.

Втрата слуху — велика трагедія. Глухота нерідко примушує залишати улюблену справу, змінювати професію, часом робить людей інвалідами. Одна з найчастіших причин глухоти — отосклероз. Термін цей уперше запропонував у кінці XIX ст. А. Політцер — основоположник оториноларингології в Західній Європі. Учений дійшов висновку: якщо видалити кістковий нарост, повернути стремінцю рухливість, слух має повернутися. Політцер розробив техніку операції. Але оперативні втручення, здійснені отохірургами кількох країн з 1876 року, дали такий низький результат і так багато важких ускладнень, що сам автор операції переконував лікарів відмовитися від неї.

Якось Олексій Сидорович звернув увагу на статтю американського спеціаліста С.Розена, який описав випадок з практики, коли під час визначення ступеня фіксації стремінця у хворого на отосклероз зондом ненавмисне зрушили підніжну пластинку стремінця, і він став добре чути одразу ж на операційному столі.

В кінці 1956 р. Розен приїхав до Радянського Союзу й демонстрував у кількох містах свої операції. Результати були не завжди задовільними. Але сам принцип такого хірургічного втручення зацікавив Коломійченка, і він почав інтенсивно готуватися до такої операції, залучаючи до роботи весь колектив кафедри.

Необхідно було почати з інструментів, обміркувати хід операції.

Олексій Сидорович знову й знову вдосконалював свої знання з морфології і патоморфології вуха, вивчав і створював схеми хірургічних втручань, оперував на препаратах. Через кілька місяців він значно модернізував техніку операції Розена й повністю розробив оригінальний підхід до барабанної перетинки, а також видалення задньої стінки слухового проходу, ввів новий принцип розхитування стремінця.

Необхідні були спеціальні інструменти, оптичні прилади, яких до того часу не знала оториноларингологія. На допомогу прийшли інженери та робітники київських заводів. За кресленнями Коломійченка і при його безпосередній участі було виготовлено мобілізатори, скальпелі, зонди, долітця, щипці-гострозиби для видалення найменших осколків кісток, гачечки для розхитування стремінця та багато інших пристосувань.

Перший набір інструментів створили в кінці 1956 р. Коломійченко та слюсар-лекальний, майстер «Золоті руки» П.О.Всеволодський (завод «Арсенал»).

Першу операцію при отосклерозі за методом Розена Олексій Сидорович успішно провів хворому Миколі Живалюю 14 лютого 1957 року, і отже став першим у нашій країні лікарем, якому пощастило повернути хворому світ звуків, втрачений через отосклероз.

Щоденно на ім'я професора надходили численні листи. Часто на конвертах замість адреси було написано: «Київ. Людині, яка повертає слух». А з Алма-Ати надійшов лист з таким написом: «Київ. Філатову слуху». З Мурманська прийшов конверт без адреси з проханням до працівників пошти послати лист професору О.С.Коломійченку: «Думаю, всі зна-

ють його в рідному місті, якщо він відомий усьому світові».

Незабаром операції щодо мобілізації стремінця почали проводити і в клініках інших міст країни — Москви, Одеси, Тбілісі, Ленінграда, Куйбишева (хірурги В.Ф.Нікітіна, М.О.Преображенський, С.М.Хечінашвілі, Л.А.Зарицький, В.А.Гаєвський, К.Л.Хілов, І.Б.Солдатов та ін.). Це був справжній триумф оториноларингології ХХ століття, відновної хірургії.

У 1958 році в Ленінграді на V Всесоюзному з'їзді отоларингологів професор О. С. Коломійченко вперше доповів про результати 321 операції у хворих на отосклероз. У роботі з'їзду брав участь уже згадуваний американський учений Розен. Саме тут, у Ленінграді, Розен оперував праве вухо Олексію Сидоровичу, який з молодих років змушений був користуватися слуховим апаратом. На жаль, операція пройшла невдало.

Згодом В.В.Щуровський здійснив реоперацію — поршневу стапедопластику. З'ясувалося, що ніжки стремінця були зламані, ковадло вивернуте. Щуровському вдалося домогтися поліпшення слухової функції у свого вчителя — він почав чути розмовну мову на відстані метра. До операції ні шепітну, ні розмовну мову Коломійченко не сприймав.

Необхідність розв'язання таких актуальних проблем, як глухота та приглухуватість, онкологія в оториноларингології, тонзиллярна патологія, розробка і впровадження в практику нових методів діагностики та лікування, організаційно-методичного керівництва кафедрами оториноларингології й лікувально-профілактичними закладами отоларингологічного профілю, ставала все настійнішою. Потік хворих зростає. Олексій Сидо-

рович невтомно переконував тих, від кого залежало створення науково-дослідного інституту отоларингології: «Україні потрібен такий інститут!» Влітку 1960 р. було прийнято рішення про організацію такого інституту в Києві. Директором його було призначено Коломійченка.

У 1961 році було закінчено будівництво клінічного, в 1974 — спеціалізованого лабораторного корпусів.

В 70-ті роки Коломійченко поставив за мету створення республіканського слуховідного центру на базі інституту. Це зробило б доступнішою кваліфіковану допомогу людям, які страждають на глухоту й приглухуватість. Кілька років він займався проектуванням центру. Його було збудовано на кошти Українського товариства глухих і відкрито вже після смерті вченого — 1978 р. (це зробив його учень і наступник О.І.Циганов).

О.С.Коломійченко був скромною, доброзичливою людиною, безмежно закоханою в свою професію. Велика трудова активність, всепоглинаюча любов до праці, велика вимогливість до себе і співробітників зробили його видатним ученим. В 1967 р. його було обрано членом-кореспондентом АН України. До цього часу він уже прооперував понад 5000 хворих, яким повернув слух.

Гарний зовні, по-людськи дуже привабливий, Олексій Сидорович незмінно викликав симпатію. Особливо гарними були в нього очі — світло-карі, завжди молоді й веселі. Зате коли він сердився, погляд його ставав грізним!

Йому завжди було притаманне доброзичливе ставлення не лише до хворих, а й взагалі до людей. Він допомагав порадами, матеріально, кло-

потався щодо прописки, отримання квартири. Адже співробітників запрошували з усієї республіки.

Олексій Сидорович був надзвичайно організованим і дисциплінованим, ніколи не запізнювався і завжди, дотримував слова. Такі якості він цінував і в своїх учнях. Він умів добирати людей, ставити перед ними завдання, довіряв їм і надавав широке поле діяльності для висловлення власної ініціативи.

Засідання, учасником яких був Олексій Сидорович, проходили в особливій атмосфері. Його зауваження, висловлювання, питання настроювали присутніх на ділове, доброзичливе обговорення. Пропоновані ним нестандартні рішення робили наради особливо цікавими і корисними. Коломійченко завжди вмів передбачати, які практичні результати впливають із зроблених висновків і, навпаки, які теоретичні дослідження потрібні, щоб допомогти практичній отоларингології.

У 1974 р. він передав керування інститутом своєму найближчому учню професору О.І.Циганову. Нині інститутом керує доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент АМН України Д.І.Заболотний.

Ще один важливий аспект роботи Коломійченка: він був ініціатором відновлення видання «Журналу вушних, носових і горлових хвороб», перерваного в роки Великої Вітчизняної війни, і до останніх днів життя залишався його головним редактором.

О.С.Коломійченко і колектив, яким він керував, завжди підтримували творчі зв'язки з профільними інститутами Москви і Ленінграда, з отоларингологічними відділеннями й лабораторіями науково-дослідних

інститутів інших профілів, з кафедрами оториноларингології медичних закладів СРСР та зарубіжних країн.

В інститут нерідко приїжджали вчені з різних країн — Франції, Угорщини, Болгарії, Чехословаччини, Великої Британії, Югославії, США, Японії, Фінляндії... Олексій Сидорович знайомив гостей з інститутом, лабораторіями та клінічними відділами, розповідав про завдання, основні напрями та перспективи наукової праці.

Олексій Сидорович прекрасно розумів, що інститут — це не тільки лабораторія і устаткування. Це ідеї, це колектив ініціативних, діяльних і талановитих однодумців. Тільки їм під силу ставити й розв'язувати наукові завдання, потрібні для справи охорони здоров'я. Олексій Сидорович шукав людей постійно — і до створення інституту, і тоді, коли інститут як науковий заклад уже мав ім'я.

Доречно тут нагадати розповідь Заслуженого діяча науки Російської Федерації, професора Б. М. Сагаловича: «На жаль, мені не довелося бути ні учнем, ні співробітником О.С.Коломійченка. Та, очевидно, є такі особистості в науці, які лишаються в пам'яті навіть після однієї-двох зустрічей. О.С.Коломійченко належить саме до таких людей. Уперше я побачив його, цього інтересного чоловіка, в 1955 році, коли, будучи ще дуже молодим, приїхав до Києва на конференцію отоларингологів УРСР. Конференція була організована професором Коломійченком. Мені здається, він жодного разу не пропустив засідань. Я з великою увагою стежив за його поведінкою, тому що час від часу він звертався з короткими репліками до доповідача, і відчувалось, з якою увагою слухав він кожну доповідь.

Признаюсь, я з хвилюванням чекав на свою чергу і, коли вийшов на трибуну, почувався доволі невпевнено. На клінічній конференції я мав доповісти результати чисто експериментальних досліджень, які ми зі співробітниками очолюваної тоді мною лабораторії патофізіології Московського науково-дослідного інституту вуха, горла і носа проводили впродовж кількох років. Не згадаю зараз, яку реакцію викликала моя доповідь, але поступово хвилювання вляглося, я закінчив виступ і сів на своє місце в залі. Коли засідання скінчилося, і всі, хто там був, розійшлися, я затримався, розмовляючи з кимось з колег. Як же я здивувався, побачивши, що до мене йде Олексій Сидорович. Він сказав мені кілька похвальних слів про доповідь, які я, звичайно, розцінив, як бажання маститого вченого підтримати молодого доповідача. Та бесіда тривала, і О.С.Коломійченко цікавився такими деталями експерименту, які, здавалось мені, не мали б цікавити увінчаного славою клініциста. Розмовляючи, ми вийшли з зали. Я не ніяковів перед професором, а лиш намагався точніше та детальніше відповідати на запитання і з інтересом слухав думки великого отоларинголога про перспективи розвитку принципів патології у науці про верхні дихальні шляхи. Ця зустріч запам'яталася мені надовго і певною мірою визначила моє ставлення експериментатора до клініки.

Вдруге мені вдалося розмовляти з О.С.Коломійченком через кілька років. Тоді організувався Київський інститут отоларингології, і О.С.Коломійченко приїхав у Москву в зв'язку з цим. Він був у Московському інституті і спеціально зайшов у мою лабораторію. Признаюсь, мені було дуже

приємно. Та причина відвідин виявилась цілком несподіваною.

Після кількох слів про зв'язок теорії з практикою в науці Олексій Сидорович несподівано запропонував мені переїхати в Київ і зайняти там місце заступника директора з питань науки в Інституті отоларингології. Не варто говорити, що пропозиція була для мене дуже приємна, тим більше, що директор Київського інституту обумовив усе, що стосувалось не тільки роботи, а й побуту в іншому місті. Та я не зміг прийняти пропозицію, подякував за честь, пояснив, що я вже глибоко вріс корінням в свою роботу в Москві, і змінити її мені було б так само нелегко, як і спосіб життя.

Хто знає, чи правильно я тоді вчинив?»

Минають роки, але образ О.С.Коломійченка — без будь-яких перебільшень! — лишається в пам'яті людей.

Ім'я О.С.Коломійченка присвоєно Київському науково-дослідному інституту отоларингології. Біля входу до інституту встановлено меморіальну дошку з барельєфом ученого.

Він насправді створив цілий світ, цілу епоху в оториноларингологічній науці і практиці.

Творчий діапазон Олексія Сидоровича Коломійченка був широкий.

Наукову сміливість він вважав важливою якістю вченого. Сам також ризикував. Найчастіше ризик виправдувався. Його завжди вабили маловивчені теми і спірні питання. Коломійченко володів хистом передбачення. Він бачив глибоко і далеко. Часто робив висновки з невеликого чи другорядного факту у взаємодії з безліччю відомих, зазираючи далеко у майбутнє. Вважав, що без глибоких і серйозних фундаментальних досліджень вагомого виходу в практичну охорону здоров'я не буде.

Йому була властива безмежна, непоказна відданість хворому. Олексій Сидорович думав про біль хворого, його страждання, про захищеність людини в сутичці з хворобою.

Півстоліття трудової та наукової діяльності віддав О. С. Коломійченко хворим. Зараз його справу продовжують учені Державної установи «Інститут отоларингології імені професора О.С.Коломійченка АМН України», успішно розвиваючи накреслені Олексієм Сидоровичем напрями. Наукові дослідження, що проводяться тут, відповідають рівню сучасних світових досягнень оториноларингології. Тут пам'ятають наказ професора своїм учням: «Молодь повинна йти далі своїх учителів. Інакше вчителі нічого не варті».

Тамара ШИДЛОВСЬКА, доктор медичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України

